

Yirmi Sekiz Günlük İktidar: Salih Paşa Hükümeti (8 Mart 1920-4 Nisan 1920)

Political Power For 28 Days: Salih Pasha Government (8 March 1920-4 April 1920)

Neslihan BOLAT BOZASLAN*

Özet

Mütareke devrinin kısa ömürlü hükümetlerinden biri olan Salih Paşa Hükümeti 8 Mart 1920 günü kurulmuş, 4 Nisan 1920 tarihinde bir oldubitti ile istifa ettirilmiştir. Salih Paşa hükümeti talihsizlikler hükümetidir. Zira bu dönemde Türk tarihinin en karanlık günlerinden biri yaşanmış, 16 Mart 1920'de Osmanlı Devleti'nin başkenti resmen işgal edilmiştir. Salih Paşa işgal edilmiş bir başkentin sadrazamı olarak tarihteki yerini almış olmasına rağmen işgalcilere karşı önemli sayılabilecek bir direnç göstermiştir. Bu süreç Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile sonuçlanmıştır. Bu çalışmanın amacı mütareke devrinin diğer hükümetlerine nazaran araştırmalara pek fazla konu olmamış olan Salih Paşa hükümetine dikkat çekmek, konuyla alakalı yapılacak çalışmalara basamak oluşturmaktır. Bu çalışma yapılırken dönemle alakalı hatıratlardan yola çıkılmıştır. Olayları bizzat yaşayanların hatıraları referans alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Mondros Mütarekesi, Salih Paşa, İstanbul'un İşgali, Osmanlı Devleti.

Abstract

The government of Salih Pasha, one of the short-lived governments of the armistice commission, was founded on March 8, 1920 and resigned with a party on April 4, 1920. The government of Salih Pasha is a government of misfortunes because one of the darkest days of Turkish history was experienced in this period and on 16 March 1920, the capital of the Ottoman State was officially occupied. Although Salih Pasha had taken his place in history as an occupied capital's grand vizier, he showed resistance against the occupiers that could be considered important. As a result of these developments, the National Assembly of the Republic of Turkey was opened. The aim of this study is to draw attention to the government of Salih Pasha, which has not been much involved in the research about other governments of the armistice commission, and to clear a path for further research.. During the production of this work, the research started with the memoirs of the period. The memories of those who have experienced the events themselves are taken as references.

Key words: Mondros Armistice, Salih Pasha, Occupation of Istanbul, Ottoman State

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son sadrazamlarından birisi olan Salih Hulusi Paşa 1864 yılında İstanbul'da doğmuştur. Önce Kuleli İdadisi'ni, ardından Harbiye Mektebi'ni ve son olarak 1888 yılında Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay yüzbaşı olmuştur (Küçük, 1996, s. 40). 1891 yılında askeri eğitimini tamamlamak üzere Almanya'ya gönderilmiştir. Buradaki eğitimin ardından Harp akademisine tayin edilmiştir. Bu arada Osmanlı – Yunan (1897) harbine katılmıştır. 1901 yılında Müşir Deli Fuad Paşa'nın kızıyla evlenmiştir. Kayınpederi Deli Fuad Paşa II. Abdülhamit'e olan muhalif tutumu nedeniyle rütbeleri alınıp Şam'a gönderilince, Salih Hulusi Paşa da Diyarbakır'a sürülmüştür. Fakat II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Erkan-ı Harbiyye-i Umumiyye ikinci başkanlığına getirilmiştir (Uçarol, 1996, s. 447). Rütbesi ferikliğe

* Okutman, Dr., Gaziantep Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi, bolat@gantep.edu.tr

yükselti olarak Edirne'de bulunan II. Ordu kumandanlığına atanmıştır. II. Meşrutiyet'e yönelik Otuz bir Mart olayını bastırmak için Selanik'ten yola çıkan Hareket Ordusu'nu desteklemiştir. Ahmed Tevfik Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa hükümetlerinde Harbiye, Hakkı Paşa hükümetinde Bahriye nazırlığı yapmıştır. Nazırlıktan ayrıldıktan sonra 1911 yılında Ayan Meclisi üyeliğine atanmıştır. Gazi Ahmed Muhtar Paşa hükümetinde Nafia ve Kıbrıslı Kamil Paşa kabinesinde vekâleten Bahriye nazırı olmuştur (Küçük, 1996, s. 39). I. Balkan savaşıdan sonra toplanan Londra Konferansı'na delege olarak katılmıştır. Fakat Mahmud Şevket Paşa hükümeti kurulunca geri çağırılmıştır. I. Dünya Savaşı sonuna kadar Ayan Meclisi üyeliği dışında hiçbir görev almamıştır. Karısını tedavi ettirmek üzere gittiği İsviçre'de iken Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mütareke sonrası kurulan Damat Ferit Paşa, Ali Rıza Paşa kabinelerinde Bahriye nazırlığı görevinde bulunmuştur. Ali Rıza Paşa hükümetindeyken Anadolu'da bulunan Heyet-i Temsiliye ile görüşmüştür (Uçarol, 1996, s. 448).

1921 yılında Milli Mücadele'nin desteklenmesi konusunda Fransa ve İtalya ile gizli temaslarda bulunmuştur. Saltanatın kaldırılması üzerine diğer hükümet üyeleriyle birlikte istifa eden (4 Kasım 1922) Salih Paşa, milliyetçi olmakla birlikte kendisinden on yedi yaş küçük ve bir sonraki nesle mensup bir asker olan Atatürk'le hiçbir zaman tam olarak anlaşamamıştır (Küçük, 1996, s. 40). Cumhuriyet döneminde emekli edilen Salih Paşa, 1934'te Kezrak soyadını almış, 25 Ekim 1939 yılında vefat etmiştir. Mareşallere mahsus cenaze töreniyle Eyüp'e defnedilmiştir. Askerlikten çok politik görevlerde bulunan Salih Paşa dürüst ve samimi bir meşrutiyetçi ve sözüne güvenilir bir kişi olarak bilinmekteydi (Küçük, 1996, s. 40).

Salih Paşa Hükümeti

1914 yılı Haziran ayında başlayan, dört yıl gibi uzunca bir süre devam eden Birinci Dünya Savaşı'nın (Biçici, 2014, s. 695) ardından Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesini imzalamıştır. Mütareke imzalanmasıyla Osmanlı Devletinde hükümet buhranları yaşanmış sıklıkla hükümet değişmiştir. Söz gelimi Mütareke'nin hemen sonrasında kurulan Tevfik Paşa'nın sadrazam olduğu dönemden Salih Paşa'nın sadrazam olduğu döneme kadar, 30 Ekim 1918 ile 8 Mart 1920 tarihleri arasında yalnızca on bir ayda Osmanlı Devleti dokuz kabine değiştirmiştir (Duman, 2002, s. 342).

Salih Paşa hükümetinin selefi olan Ali Rıza Paşa hükümeti 2 Ekim 1919 tarihinde görevine başlamış, 3 Mart 1920 tarihinde ise istifa etmiştir. Bu beş aylık süre içerisinde Ali Rıza Paşa hükümeti, bir yanda iç meseleler ile uğraşırken diğer yanda İtilaf Devletleri'nin verdiği notalara cevap vermekle uğraşmıştır. İtilaf devletleri her gün bir nota yayımlayarak Ali Rıza Paşa'nın cevaplaması için kabineye yeni sorular göndermekteydiler. Özellikle İzmir milletvekili olarak Refet (Bele) Bey'in seçilmesi İtilaf Devletlerini iyice kızdırmıştır. Refet Bey İzmir milletvekili seçilmesine rağmen hastalığını ileri sürerek İstanbul'a gitmemiştir. Meclis-i Mebusan işgal edildiğinde tutuklanmaktan kurtulmuş ve milli mücadele için faaliyetlerini sürdürmüştür.

İtilaf Devletleri önce 2 Aralık 1919 tarihinde Cevad Paşa'yı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğinden ardında Mersinli Cemal Paşa'yı Harbiye Nezaretinden istifa ettirmişlerdir. Fakat Ali Rıza Paşa hükümetinin feda ettiği bu iki isim dahi İtilaf devletlerini memnun etmemiştir (Göztepe, 1994, s. 246). Aksine İtilaf devletleri iyice kontrolden çıkmışlar İstanbul'da sıkıyönetim ilan etmişler, Ali Rıza Paşa'ya son bir nota daha vermişlerdir. Buna göre; Kabinenin Kuvvayı Milliye ile bütün alakalarını kesmelerini ve Heyet-i Temsiliye taraftarı nazırların kabineden hemen atılmalarını istemişlerdir. Ali Rıza paşa, bu teklifi kabul ederse Anadolu ve İstanbul arasındaki ilişkiler yeniden gerilebilirdi (Göztepe, 1994, s. 246). Oysa Ali Rıza Paşa hükümeti iktidarda kaldığı beş aylık süre zarfında arabuluculuk rolü üstlenmiş, Anadolu ve İstanbul ilişkileri biraz olsun yumuşamıştır (Karaosmanoğlu, 2010, s.

53). Bu sebeple ilişkilerin yeniden gerilmesini göze alamayan Ali Rıza Paşa istifa etmiştir (Sunata, 2006, s. 76).

Ali Rıza Paşa'nın istifasının ardından yeniden bir hükümet buhranı ortaya çıkmıştır. Meclis başkanı Celaledin Arif Bey Padişah'ı ziyaretinde mebusana gelen telgrafları getirerek Damat Ferit Paşa'nın sadareti halinde memlekette galeyana olacağını vahim hadiselerin yaşanacağını dile getirmiştir. Padişah da aynı düşüncede olduğu için yeni hükümeti kurma görevini Tefik Paşa'ya vermiştir. Fakat Tefik Paşa sağlık durumunu ileri sürerek bu görevi kabul etmemiştir. Tefik Paşa hükümeti kurma görevini kabul etmeyince Padişah bu görevi, Salih Paşa'ya vermiştir (Türkgeldi, 1987, s. 256). Ancak Salih Paşa da bu görevi kabul etmek istemediğini söylemiştir. Ali Fuat Türkgeldi, Salih Paşa'ya bu görevi kabul etmemesi halinde görevin Damat Ferit Paşa'ya verileceğini ve memleketin başına geleceklere anlatarak Paşa'yı ikna etmiştir (Türkgeldi, 1987, s. 257). Salih Paşa ikna olmuş ve 8 Mart 1920 tarihinde hükümeti kurmuştur. Buna göre Salih Paşa kabinesi şu isimlerden oluşturulmuştur (Karabekir, 2008: 516).

Sadrazam: Salih Hulusi Paşa

Hariciye Nazırı: Safa Bey

Harbiye Nazırı: Mustafa Fevzi Paşa

Şura-yı Devlet Riyaseti: Vekâleten Ayandan Abdurrahman Şeref Efendi

Dâhiliye Nazırı: Hazım Bey

Adliye Nazırı: Şura-yı Devlet İkinci Reisi Celal Bey

Maliye Nazırı: Vekâleten Ayandan Tefik Bey

Nafia Nazırı: Ayandan Tefik Bey

Ticaret ve Ziraat Nazırı: Defter-i Hakani Emini Ziya Bey

Maarif Nazırı: Ayandan Abdurrahman Şeref Efendi

Evkaf Nazırı: Eski Şeyhülislam Ömer Hulusi Efendi

Şeyhülislam: Haydarizade İbrahim Efendi

Bahriye Nazırı: Vekâleten Ayandan Ferik Salih Hulusi Paşa

Padişah, Salih Paşa hükümetinde bütün nazırları meclis dışından seçirmiştir. Fakat yeni hükümetin kuruluşu, nazırların meclis dışından seçilmiş olması, İtilaf devletlerini teskin etmemiş, planlarını ertelemeleri için yeterli olmamıştır. Öte yandan Rauf Bey kabine üyelerinin meclisin dışından seçilmesi durumunu ve Padişahın hükümete müdahale etmeyeceğini bildirmesine rağmen kabine üyelerinin belirlenmesinde etkili oluşunu tutarsızlık olarak değerlendirmiştir (Orbay, 2005, s. 26). Neticede İtilaf devletlerinin isteği doğrultusunda yeni kabine kurulmuş olmasına rağmen çalışan bir Osmanlı Meclisi İtilaf devletlerini rahatsız etmeye devam etmiştir. Bu sebeple İtilaf Devletlerinin İstanbul'da bulunan temsilcileri meclise karşı baskılarını iyice arttırmışlardır. Her gün verilen yeni notalarda meclisin sevilen saygı duyulan isimlerinin görevden uzaklaştırılmasını ve Mustafa Kemal'in tutuklanıp Anadolu hareketinin bitirilmesini istemişlerdir (Orbay, 2005, s. 264).

Bu arada hem İtilaf Devletleri hem de işgal güçlerinin içerideki taraftarları Damat Ferit Paşa ve benzeri kişilerin iktidara gelmesi için ellerinden geleni yapmaktaydılar. Özellikle Meclis-i Mebusanda Kuvayı Milliye taraftarı, Misak-ı Milliye inanan mebuslara yönelik baskılar artmıştı. Bu durum aynı zamanda Mustafa Kemal'in ve Heyet-i Temsiliye'nin de işini zorlaştırmaktaydı. Mustafa Kemal bütün bu olanların iç yüzünü anlamaya çalışmış, milli kudret ve birliğimizin zaafa uğramaması için tedbirler almıştı. Hükümetin yanlış siyasetini ya doğrudan doğruya ya da meclisteki liderler vasıtasıyla düzeltmeye ve doğru yola sevk etmeye çalışmıştı (Cebesoy, 2010, s. 370).

Aslında Salih Paşa Hükümeti Heyet-i Temsiliye ile iyi ilişkiler içindeydi. Çünkü Salih Paşa daha Bahriye nazırı iken Amasya görüşmelerinde bulunmuş, İstanbul Hükümeti ile Heyet-

i Temsiliye arasındaki ilişkilerin yumuşamasına vesile olmuştur. Ayrıca kendilerinin çekilmesi durumunda Damat Ferit Paşa'nın iş başına geleceğini çok iyi biliyordu. Bu konudaki düşüncesini Ali Rıza Paşa kabinesi işbaşındayken Anadolu'ya gidecek nasihat heyetlerinden görev alan Doktor Rıza Nur'a şöyle anlatmıştır:

Sonunda nasıl olsa düşeceğiz; bu şüphesiz. Lakin biz ne kadar daha kalırsak memleket için o kadar hayırlıdır... Sizin gitmeniz bizim kalmamızı bir müddet daha devam ettirecektir. Bu suretle Padişah'ı, İngilizleri bir müddet daha oyalarız. Gördüğümüz akıbet biraz daha gecikir. O esnada belki umulmadık bir hayır yetişebilir. Kim bilir... (Nur, 2010, s. 528).

Salih Paşanın, Kuvva-yı Miliyeye bakışı bu yöneydi. Fakat Sadrazamlık ettiği renksiz, desteksiz ve eksik kabine ile henüz geçtiği iktidar mevkiinde çok kalmayacağı İtilaf devletlerinin çok ağır ifadeler bulunan notalarından anlaşılıyordu: “*Kuvva-yı Miliyeyi takbih ediniz!*” Salih Paşa hükümeti ve Padişah buna nasıl bir cevap verecekleri konusunda uzun süre düşünmüşlerdir. Fakat ne yapsalar İtilaf Devletlerini memnun edemeyeceklerini biliyorlardı. Böyle karmaşık bir dönemde İtalyan görevlilerden biri Rauf Bey'e gelerek İstanbul'da bulunan Kuvva-yı Milliye temsilcilerinin İstanbul dışına çıkarılacağını söylemiştir. Rauf Bey, bu durumun iki gerekçesi olabilir şeklinde yorumda bulunmuştur. Buna göre; bu durum ya İtilaf devletlerinin blöfü ya da Damat Ferit Paşa'nın iktidara getirilmesi için atılmış bir adım olarak değerlendirmiştir (Orbay, 2005, s. 265). Bu bilgi Mustafa Kemal'e ulaştırıldığında Mustafa Kemal şöyle cevaplamıştır.

Hükümete güvensizlik oyu vererek sizlerin atılım yapmanız o denli güçlü bir nedene bağlanamayacaktır. Grubun dayanışma ve direnme gücü ve işbirliğindeki kesin tutumu üzerine açık bir görüşe ve kanıya varmadıkça, Salih Paşa'nın Grup Yönetim Kurulu ile görüşmeksizin iş görmesini bir meşruyet sorunu yapma yolundaki kararınız üzerine hiçbir düşünce ileri süremem. İngilizlerin tutuklama kararına karşı Meclisin, sonuna değin yiğitçesine görevini yapması pek yararlı ve parlaktır. Ancak, sizinle birlikte, varlıkları ilerideki girişimlerimiz ve eylemlerimiz için çok gerekli olan arkadaşların, sonunda bize katılabilmeleri kesin olarak güven altına alınmalıdır. Yoksa Grubun birlik ve kararlı olarak iş görmesini düzenleyebilecek kişileri şimdiden görevlendirerek sizlerin hemen buraya gelmeniz çok gereklidir. Buraya gelecekler arasında ülkeyi temsil niteliğinde olanlarla, gerekince hükümet kurmaya ve yönetmeye yeterli kişilerin bulunması önemlidir. İtilaf Devletlerinin zorlama önlemlerine başvuracakları kuşku götürmez.... vb. Mustafa Kemal (Atatürk, 2011, s. 286).

Öte yandan İstanbul'daki gazeteler özellikle Ali Kemal meclis hakkında yazılar yazıyor, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları aleyhinde akıl almaz iftiralar atarak karalama çalışmalarına devam ediyordu. Salih Paşa'nın yapamadığı ya da yapmadığı “*takbih*” işini muhalif gazetelerle, Hürriyet ve İtilafçılar başarılı bir şekilde yapıyorlardı (Göztepe, 1994: 251). İstanbul'da İngiliz baskısı giderek artmaktaydı. Bir yandan henüz kurulmuş Salih Paşa Hükümeti'nin sonu gelirken bir yandan da İstanbul'un işgal edileceği açıkça görülmekteydi. İngilizlerin mütareke şartlarına aykırı olduğu kadar hak ve adalet unsurlarıyla bağdaşmayan hareketlerle de kalmayarak, İstanbul'da bütün herkesi yıldırma hevesine kapılmıştı. Böyle bir dönemde Sultan Vahidettin bazı tehlikelere maruz kalacağı endişesiyle içinde Rauf Bey'in de olduğu bir mebus heyetinin kendisini ziyaret etmesini istemiştir. Ancak bu görüşme Padişah tarafından iptal edilmiş, gerçekleşmemiştir (Orbay, 2005, s. 267). İstanbul'da yaşanan bu olayları Kazım Karabekir Paşa şöyle yorumlamıştır:

İstanbul'da hiç kimsenin emniyete olmadığı ve başlarına yakında felaket geleceğine artık kimsenin şüphesi yoktu. Bu hadisenin Anadolu'da milli hükümetin teessüsüne esas olacaktır. Yalnız maksat haricinde kıymetli arkadaş zıyanına acırım. Herhalde bu kadar sarıh vaziyet üzerine lazımı gibi tedbirleri aldıklarımı zan ile müteselliyim (Karabekir, 2008, s. 552).

Bütün bu gelişmelerden sonra 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edileceği İtilaf Devletleri tarafından bir nota ile Salih Paşa hükümetine bildirilmiştir. Buna göre;

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Yüksek Komiserleri İstanbul şehrinin Martın on altıncı günü saat ondan itibaren Müttefik Devletlerin askeri işgali altına alınacağını zatiîlilerine arza Müttefikler Meclisi tarafından memur edilmişlerdir. Bu hususa dair komiserlerce alman kararları kapsayan varaka ilişkitir-

Bundan başka komiserler, güya “milli” denilen ve bir çok yerlerde ve bilhassa Adana Vilayetinde vukua gelen hadiselerden dolayı mesuliyetlerinde şüphe olmayan bu hareketi idare eden Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının Osmanlı Hükümeti ile hiçbir münasebeti olmadığını ilan ve bu hareketin takbihi (kınanması) hususunu talep etmeye dahi mezkur Ali Meclis tarafından memurdular. Şunu da Osmanlı Hükümeti’ne arz etmeye mecburuz ki bu gibi hareketler ve ifratkarane haller tekrarlandığı takdirde Türkiye ile sulh şartları şiddetlenecek ve evvelce vaki olan müsaadeler geri alınacaktır. İstanbul’un işgali, sulh şartları kabul ve icra mevkiine konuluncaya kadar devam edeceğini de ilaveten beyana memuruz (Tepeyran, 1982, s. 23).

açıklamasını yayınlamışlardır. Buna rağmen bu durumda hiç kimse tedbirli davranmamış, İstanbul’dan ayrılmamıştır. Salih Paşa hükümeti bu notaya cevap olarak şu metni yayınlamıştır:

İstanbul şehrinin Martın on altıncı günü saat ondan itibaren Düvel-i Müttefika işgal-i askerisi altına alınacağı ifadesini havi olarak müştereken senaverlerine irsal buyurdıkları notayı aldım. İstanbul’daki hal ve vaziyette Müttefiklerin emniyetini tehdit edecek hiçbir şey olmadığını bu münasebetle kayıt ve işarete cüreyab olurum, İstanbul’da hiç bir iğtişaş zuhur etmediği gibi zuhuru ihtimalini derpiş ettirebilecek hiçbir sebep mevcut değildi. Zaten Düvel-i Müttefikanın ellerinde her ihtimale karşı kafi kuvay-i askeriye vardı. Şu ahvale nazaran Hükümet-i Osmaniye böyle bir tedbire neden lüzum görüldüğünü anlamamakta ve en esaslı hukukuna bu suretle ika olunan tecavüze karşı protesto etmeyi vazifesi addeylemektedir. Anadolu’daki harekete gelince: Zat-ı asilanelerince malumdur ki bu hareketi tevlit eden başlıca sebep Aydın Vilayetinin hiçbir hakka mukarin olmayarak Yunan askerleri tarafından işgali ve asakir-i mezkure canibinden oralarda yerli Rumların iştiraki ile misli görülmemiş şenayi ve mezalim irtikap edilmesi keyfiyetidir. Yine o esnalarda büyük bir Ermenistan ile Trabzon havalisinde bir Rum hükümeti teşkil edileceğine dair müsirren deveran ettirilen rivayattan mutehassu havf ve heyecan ve buna mümasil diğer endişeyi mucip şaiyat ve neşriyat, hareket-i mezkurenin Aysa-yi Suğra’da daha geniş bir sahada tevessüüne yardım etmiştir. Osmanlı Hükümetinin bigâne bulunduğu bu hareket Mütarekenin gerek uzun müddet devam eylesesinden, gerek tatbik şekillerinden dolayı nüfuz-i hükümetin hayliiden hayliye tenakuz etmiş olması hasebiyle hükümetin murakabesinden bissuhule haric kalmıştır. Hükümet, mevzubahsolan hareketi idare edenler yahut taraftarları canibinden ika edilebilmiş olan hareket-i ifratkaraneyi ret ve takbih eyler. Bu vesile ile de Babıâli Mütareke’nin akd-i hininden beri Asyayı Suğra’nın hiçbir tarafında katliamlar vuku bulmamış olduğunu tekrar beyan eyler. Maraş vekayiine gelince: Onların esbabını Babıâli evvelce tafsil ve izah etmişti. Vekayi-i mezkure ahali-i Müslime ile müselleh Ermeni müfrezeleri arasında vukua gelmiş ve bizzat Ermeniler tarafından sebebiyet verilmiş olan bir takım müsadematın ibarettir. Bu müsadematın bazılarınca Ermenilerin katliam tarikiyle katilleri şeklinde irae edilmek istenilmesine karşı Babıâli izhar-ı teessüf eder ve vekayi-i mezkure hakkında bir heyet-i muhtelita marifetiyle tahkikat icrasını Fevkalade Komiserlerden zaten talep etmiş dimağla işbu talebinde ısrar eyler... (Tepeyran, 1982, s. 24-25).

Aslında İstanbul fiili olarak işgal altındaydı. Donanması, ordusu, askeri, polisiyle, siyasi komiserleri ile İtilaf Devletleri 1919 yılı Kasım ayından beri İstanbul’da bulunduğundan bu fiili durumu resmileştirmeleri beklenmekteydi. Bunun yanı sıra İngilizler işgalden bir iki gün önce İstanbul’a zırlıların çıkarmaya başlamıştır (Tepeyran, 1982, s. 22). Nitekim 16 Mart günü ise İstanbul İtilaf devletleri tarafından resmen işgal edilmiştir (İnönü, 2006, s. 178).

İtilaf Devletleri’nin İstanbul’u işgal metni: “Biz Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Komiserleri Müttefik Meclis-i Âlinin emirlerine uyarak aşağıdaki hususlara karar veriyoruz:

1. İstanbul şehri 16 Mart saat ondan itibaren Müttefik Devletlerin askerî işgali altına alınacaktır.
2. Şehirlerin işgalinden dolayı gereken bütün askerî tedbirler Müttefik Devletler Komiserleri namına Müttefik Askerî Hükümet tarafından ittihaz ve icra olunacaktır.
3. Yukarıdaki maddede beyan olunan tedbirler cümlesinden olmak üzere Harbiye ve Bahriye Nezaretleri işgal olunacak ve bunların bütün emirleri ve muhaberati kontrol edilecektir.
4. Telgraf, Posta ve telefon kontrolü.
5. Polis ve bütün matbuat ve İstanbul ile askerî işgal mıntakası dâhilinde intizam ve emniyet-i ammenin muhafazasına mütealik nizamatin tatbikatı pek sıkı bir surette kontrol edilecek...” (Tepeyran, 1982, s. 23)

Şans eseri kaçabilenler kaçmış fakat kalanlar tutuklanıp sürgüne gönderilmiştir (Karabekir, 2008, s. 585). Öte yandan Mustafa Kemal, Rauf Bey’e kaçması için 1000 lira para yollamıştır. Fakat Rauf Bey tutuklanmayı bekleyerek düşmanları Türk ulusu ve dünya kamuoyu karşısında saldırgan duruma düşürmeyi düşündüğünü daha sonra hatıralarında yazmıştır. Bu

şekilde bir tutuklama Meclisin Anadolu'da açılışını hızlandıracak, insanımıza teşvik ve heyecan vereceği kanaatinde olduğunu belirtmiştir (Gerede, 2003, s. 182). Rauf Bey'in bu tutumunu Mustafa Kemal şöyle değerlendirmiştir:

Son dakikaya kadar Anadolu'ya geçmek ve Ankara'ya gelmek fırsat ve tedbirlerinin bazı bazı arkadaşlar tarafından hazırlandığı ve sağlandığı bana anlatılmıştır. Eğer böyle idiyse, bu kimselerin Ankara'ya gelmeye razı olmayıp İngilizlere teslim olmayı ve Malta'ya gitmeyi tercih etmelerindeki sebep ve özür, cidden incelenmeye değer. Gerçekten, Türkiye'nin durumunun ve geleceğinin şüpheli, karanlık, tehlikeli görüldüğü varsayımına göre, bu karanlık tehlike içine atılacakların, korkunç ve müthiş bir sonla karşılaşma kuruntusunun etkisi ile en sonunda bir süre kalmak üzere, düşmana teslim olmayı daha uygun bulacakları gözden uzak tutulamaz. Bununla birlikte, ben burada böyle ağır bir yargıya varmadan çekinirim. Bu düşünceyledir ki, bu şahısları Malta zindanlarından kurtarmak için her fırsattan yararlanarak mümkün olan teşebbüslerde bulunmaktan geri durmadım (Atatürk, 2011, s. 287).

Bundan sonraki süreç Büyük Millet Meclisinin açılışına gidecektir.

Nitekim 16 Mart 1920 tarihi, uluslararası hukukun İngilizleri lanetlendiği bir gün olarak bilinecektir. O gün İngilizler Meclis-i Mebusan'ı basıp yurtsever milletvekilleri ile ülke siyasetinin önde gelen kişilerini tutuklamış, Şehzadebaşı karakolunu gece basarak günahsız askerlerimiz şehit etmişler ve İstanbul işgal altına alınmıştı (Gerede, 2003, s. 175). Tutuklamalar sonraki günlerde de devam etmiş, İngiliz askerleri ikişer manga halinde devriye gezmiştir (Sunata, 2006, s. 79). Tutuklananlar 18 Mart'ta Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Fakat sürgünlerle tatmin olmayan İtilaf Devletleri 27 Mart 1920'de Salih Paşa Hükümeti'ne yeni bir nota vererek, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının red ve inkâr edilmesini talep etmişlerdir. Fakat Salih Paşa bu talebi kabul etmemiştir. Gerek İstanbul'un işgali, gerekse İtilaf devletlerinin baskıları Salih Paşa'yı çaresiz bırakmıştır. Tutunacak dalı kalmayan Sadrazam ve kabinesi düşmek için bir işaret beklemeye başlamıştır. Bu kararsızlık ve şaşkınlık içinde işgalin üzerinden on gün geçmiştir. Salih Paşa Hükümeti'nin vaziyetini değerlendiren Padişah yeni bir hükümet kurması için Tevfik Paşa'yı görevlendirmiştir (Türkgeldi, 1987: 261), ancak Paşa yine kabul etmemiştir. Bu teklifi reddettiği için pişman olduğunu daha sonra Ali Fuat Türkgeldi Bey'e söylemiştir (Türkgeldi, 1987, s. 261).

Salih Paşa hükümeti henüz istifa etmemişken 24 Mart 1920 tarihinde Damat Ferit Paşa Padişah tarafından huzura çağrılarak yeni bir kabine teşkiline memur edilmiştir. Hürriyet ve İtilaf fırkasına mensup kişilerle, fırkaya girmemiş fakat muhalif olarak tanınmış kimselerden, hatta Sultan Abdülhamid'e mensup eski ricalden oluşan bir kabine listesi hazırlamıştır (Göztepe, 1994, s. 261). Ancak bu liste gerçekleştirilememiştir. Bir yandan yeni kabinenin teşkili için uğraşılırken diğer yandan Salih paşa hala istifa etmemiştir. Fakat baskılara dayanmakta da epey zorlanmıştır. Nihayet 4 Nisan 1920 Cumartesi günü istifasını vermiştir (Göztepe, 1994, s. 262). Bu istifa haberinin ardından Padişah devlet mührünü Damat Ferit Paşa'ya vermiştir. 5 Nisan'da yeni kabine teşekkül etmiştir. Ferit Paşa'nın tayinine ait padişah yazısında Kuvayı Milliye hareketlerinin millet ve devletin menfaatlerine aykırı olduğundan bahisle bunların yola getirilmesi ve tepelenmesi emrediliyordu (Sunata, 2006, s. 85).

Sonuç

Salih Paşa hükümeti mütarekenin en talihsiz ve en kısa ömürlü hükümetlerinden biri olmuştur. Bu hükümetin uzun ömürlü olmayacağı daha kuruluşunda belli olmasına rağmen Salih Paşa, gönülsüz olarak başladığı vazifesini layıkıyla ifa etmeye çalışmıştır. Kabine üyeleri meclis dışından, Padişah'ın müdahalesiyle seçilen hükümet 8 Mart 1920 tarihinde göreve başlamıştır. Aradan tam sekiz gün geçmişken 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul İtilaf devletleri tarafından resmen işgal edilmiştir. Bu haliyle icracı bir hükümet olamamıştır. İtilaf devletlerinin ve iş birlikçilerinin saldırıları arasında sıkışıp kalmıştır. Buna rağmen İtilaf devletlerinin verdiği notlara cesurca cevap verilmiş, onların memnuniyetini kazanmaya çalışmak yerine hakikati anlatmaktan geri durmamışlardır. Salih Paşa hükümeti, İtilaf Devletlerinin ısrarla "yok sayın,

bitirin” dediği Kuvva-yı Milliye hareketini, Mustafa Kemal Paşa’yı, kabinede bulunan isimler çok güçlü kimseler olmamasına rağmen korumaya çalışmıştır. Bu sebeple İtilaf Devletlerinin acımasız salvalarına maruz kalmıştır.

Salih Paşa hükümeti İstanbul’un işgaline rağmen direnmiş, yeni bir hükümet buhranına meydan vermemek için istifa etmemiştir. Fakat işgalden kısa bir süre sonra Padişah Damat Ferit Paşa’yı huzura çağırarak yeni hükümeti kurmasını istemiştir. Bu durumda Salih Paşa’ya istifa etmekten başka çare kalmamıştır. Nihayet 4 Nisan 1920 tarihinde istifa ederek sadaret makamını Damat Ferit’e bırakmıştır. Çok kısa ömürlü olmasına rağmen Salih Paşa Hükümeti, Büyük Millet Meclisi’nin açılması sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Kaynaklar

- Atatürk, M. K. (2011), Mustafa Kemal *Nutuk*, Form Basımevi, Konya 2011.
- Biçici, M. (2014), “Hatıratlarla Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşına Girişi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*.13(3), 693-722.
- Cebesoy, A. F. (2010), *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul.
- Duman, S. (2002), “Ali Rıza Paşa Hükümetinin Kuruluşu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2), 341-358, Elazığ.
- Gerede, H. (2003), *Hüsrev Gerede’nin Anıları*, hazırlayan: Sami Önal, Literatür Yayınları 4. Basım, İstanbul.
- Göztepe, T. M. (1994), *Mütareke Gayyasında Vahideddin*, Sebil Yayınevi, İstanbul.
- İnönü, İ. (2006), *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Karabekir, K. (2008), *İstiklal Harbimiz Cilt I ve II*, Yapı kredi yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2010), *Vatan Yolunda*, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.
- Nur, R. (2010), *Cumhuriyet Öncesinin Perde Arkası (1908-1920)*, Örgün Yayınevi, İstanbul.
- Orbay, R. (2005), *Rauf Orbay’ın Hatıraları 1914-1945*, Temel Yayınları İstanbul.
- Sunata, İ. H. (2006), *İstanbul İşgal Altında*, İş Bankası yayınları, İstanbul.
- Tepeyran, E. H. (1982), *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Türkgeldi, A. F. (1987), *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.